Slovenija 1968–1971: tehnokracija s človeškim obrazom in študentski protest

Okoli 2000 študentov in dijakov je protestiralo proti hrupu in onesnaženju zraka zaradi prometa. Na dobro organiziranem dogodku, ki ga je oblast dovolila in promet začasno preusmerila z Aškerčeve, so študentje predlagali opustitev težkega prometa na Aškerčevi in zgraditev obvozne ceste. Množica je spontano krenila pred skupščino, kjer je javno prebrala svoje zahteve. Na fotografiji je filozof in eden od dejavnih udeležencev študentskega gibanja Mladen Dolar, na cesti pa je s kredo med drugim napisano »Mao«.

Protest proti slabim delovnim pogojem v stavbah ob Aškerčevi cesti 14. aprila 1971, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Tudi slovensko družbo je študentska politična in kulturna radikalizacija presenetila sredi turbulentnega družbenega dogajanja. Konec 60. let je bila SFRJ v prvi ekonomski krizi po drugi svetovni vojni. V vseh republikah je z veliko gospodarsko reformo leta 1965 nastopil obrat k liberalistični tehnokraciji, ki je sovpadal z generacijsko ločnico. Tehnokratski obrat je ob vsaj na prvi pogled bolj sproščenem kulturnem profilu novih politikov predvideval tudi tržno usmerjene ekonomske ukrepe. Ti so povzročili večje socialno razslojevanje, zamajali pa so tudi enega od temeljev dotedanje ureditve, tj. medrepubliško solidarnost. Za navidezno svežino liberalnih reform so se že kazali prvi obrisi kapitalistične tekmovalnosti med posameznimi republikami, ki so pogosto prihajale v konflikt z zvezno vlado. V Sloveniji je leta 1969 izbruhnila cestna afera, na Hrvaškem s precej bolj usodnimi posledicami in eskalacijo šovinizma dve leti pozneje maspok itd.

V prvi fazi, torej v letih 1968–1969, so bile zahteve ljubljanskega študentskega gibanja izrazito socialno-sindikalistične, kot kaže protest v Rožni dolini junija 1968 proti izpraznitvi dveh stavb za namene turizma in proti povišanju stanarine. Gibanje se je zavzemalo tudi za vključenost študentov v organe univerze in širše. Oblast je šla njihovim zahtevam nasproti: aprila 1969 je bil v slovensko skupščino prvič izvoljen študentski poslanec, ustanovitev samoupravne skupnosti študentov pa je na vseh ravneh okrepila študentsko infrastrukturo. Do leta 1971 se je bolj pragmatični del aktivistov integriral v obstoječe politične organe, v katerih je poskušal po poti kompromisa čim bolje služiti samoupravnim interesom študentov. Drugi del študentskih aktivistov pa se je pod vplivom zahodne nove levice radikaliziral ter eksperimentiral z novimi načini politične organiziranosti in življenjskimi praksami.

V drugi fazi gibanja od leta 1970 je radikalizacija študentov sprožila tudi inovativne estetske forme. Te so pustile največji pečat v eksperimentalni književnosti in likovni umetnosti, ki sta vsebinsko in vizualno prenovili študentske publikacije. Sočasno z radikalizacijo pa je potekala tudi diferenciacija gibanja na različne struje z vse bolj avtoreferencialnimi političnimi in/ali kulturnimi profili. Kljub poskusom, kakršen je bil Gibanje 13. november, ni bilo več mogoče formulirati skupnega programa, protagonisti pa so se do leta 1973 bodisi zapletli v brezplodne polemike bodisi depolitizirali. Nekateri pragmatični aktivisti so leta 1971, ko je zvezna vlada že nastopila proti tehnokratizmu in njegovim posledicam, po kompleksnem spletu okoliščin pristali na strani 25 poslancev, ki jim je zvezna vlada očitala prav meščanski tehnokratski liberalizem. V letih 1972–1973 je študentsko gibanje polagoma ugasnilo. Akcije so se nadaljevale, a je bilo zanje med študentsko populacijo vse manj zanimanja. Prav kakor pojav študentske radikalizacije je tudi njen zaton sovpadel s primerljivimi procesi v svetu.

Študentski protest v Rožni dolini 5. junija 1968, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Protest je navdihnilo stopnjevanje nemirov v Beogradu 3. junija, v katerih so se študentje spopadli s policijo. Ljubljanski študentje so zjutraj prejeli zagotovilo, da se policija v demonstracije ne bo vmešavala. Predstavniki pokrajinskih klubov so se uskladili za izjavo, ki sta jo pripravili splošnopolitična in sindikalna skupina. Med drugim so študentje obsodili načrtovana izpraznjenje dveh blokov za turistične namene in zvišanje stanarin. Zahtevali so tudi bolj socialno ureditev zdravstvenega zavarovanja in prenehanje s privatniškim oderuštvom študentskih podnajemnikov. 9. maja se je Tito javno zavzel za zahteve jugoslovanskih študentov.

Tacenski komunardi (z desne) Ivan Volarič - Feo, poznejši sociolog Frane Adam in njegovo dekle Cvetka na shodu mladih v rožnodolskem študentskem naselju maja 1970, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Protest v podporo slovenskim narodnim manjšinam in za prijateljstvo med narodi pred ljubljansko univerzo 12. decembra 1970, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Hipiji iz tacenske komune G7, v kateri so pretežno primorski študentje preizkušali nove življenjske sloge, kot je etika »naredi sam«, lastnino pa so si solidarno delili. Prirejali so tudi obvezna (štoparska) potovanja, na primer v Amsterdam.

Protest, ki je pritegnil 6000 mladih, so izzvale fašistične akcije na Tržaškem in Goriškem – kjer je bila dobra tretjina od 64 fašističnih akcij v letih 1970–1972 uperjena proti slovenski manjšini – ter na Koroškem, kjer se je desničarska mladinska organizacija Aktiv Rechts lotila novih dvojezičnih krajevnih napisov, s Slovenci pa je obračunavala tudi fizično. Na transparentu, ki kaže na solidarnost med neuvrščenimi državami, piše »Protestiramo proti šovinizmu na Koroškem in fašizmu v Italiji. Arabski študentje«.

Protest ob Aškerčevi cesti 14, aprila 1971, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Protesta na Aškerčevi se je udeležila tudi profesorica z Oddelka za slavistiko Breda Pogorelec (na desni z rokami, sklenjenimi na hrbtu).

Protest proti vdoru sil varšavskega pakta na Češkoslovaško leta 1968, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Protest proti ameriškemu vdoru v Kambodžo 15. maja 1970, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Države varšavskega pakta so zaradi strahu, da bi praške reforme vodile v restavracijo kapitalizma, avgusta 1968 zatrle reformno gibanje v češkoslovaški prestolnici pod vodstvom prvega sekretarja Komunistične partije ČSSR Aleksandra Dubčka. Zatrtju praške pomladi se protestno ni pridružil mladi vodja romunske komunistične partije Nicolae Ceausescu, zunaj pakta pa sta ga mdr. obsodila Mao Zedong in Josip Broz Tito. Na fotografiji pesnika Kajetan Kovič (levo) in Niko Grafenauer nosita transparent z napisom »Okupatorji ven iz ČSSR«.

V dvomesečnem obleganju je ameriška vojska, ki je istočasno še naprej izčrpavala Vietnam, pobila okoli 12.000 Kambodžanov. Na fotografiji sta študentki umetnostne zgodovine Tatjana Brunčič in Polona Jezernik, na transparentih pa med drugim protiimperialistični napis »Yankee go home« in parafraza iz *Butalcev* Frana Milčinskega »Najstrožje prepovedujemo Turkom vstop v Butale«.

Prizor iz avle Filozofske fakultete z zasedbe med 26. majem in 2. junijem 1971, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Neposredni povod za zasedbo je bil kazenski pregon Franeta Adama in Milana Jesiha zaradi plakata, razobešenega na fakulteti. Ob podpori ljubljanske univerze in študentskih organizacij so aktivisti v času zasedbe bivali na fakulteti. Na strehi so vsako jutro razobešali rdečo zastavo ob petju »Internacionale«, neprenehoma debatirali o različnih temah ter svojo dejavnost ovekovečili v številnih ciklostilnih publikacijah. Običajna, »uradna« predavanja in izpiti so se v času zasedbe izvajali. Akcija, v katero je bilo vključenih približno deset odstotkov ljubljanske študentske populacije, je bila uspešna; nekatere zahteve študentov so bile uslišane, postopek proti Adamu in Jesihu pa prekinjen.

Happening med demonstracijami na Vegovi leta 1972, foto Tone Stojko (z dovoljenjem Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

Od leve stojijo pesnik Milan Jesih; neznan; študent geografije in poznejši veleposlanik v Argentini Matjaž Puc - Tužek; študentski aktivist ter poznejši politik in literarni zgodovinar Aleksander Zorn - Sanja.

1968

- **29. maj–6. junij:** študentje v naselju Rožna dolina se uprejo napovedani izpraznitvi dveh študentskih blokov za potrebe turizma in povišanju stanarine. Protestu 5. junija dan zatem sledi zbor s predstavniki vlade, rektorjem in študentskimi aktivisti.
- **30. december:** konceptualna umetniška skupina OHO izvede živo skulpturo Triglav.

1969

- **April:** v slovensko skupščino je izvoljen študentski poslanec Tone Remc. Funkcija je namenjena zastopanju samoupravnih interesov študentske populacije na ravni republike. Istočasno transformacija zveze študentov v *samoupravno skupnost študentov* prinese študentski sindikat, forum, pokrajinske klube, medije, kulturno-umetniške skupine, fakultetne odbore, pluralne politične skupine študentov ter druge ad hoc »akcijske odbore«, ki organizirajo na ducate množičnih demonstracij.
- **Maj:** prva predstava Gledališča Pupilije Ferkeverk, Žlahtna plesen *Pupilije Ferkeverk* v režiji Dušana Jovanovića. Avgusta skupina posname kratki film *Gratinirani možgani Pupilije Ferkeverk* v režiji Karpa Godine, oktobra pa uprizori drugo predstavo, ki jo prav tako režira Jovanović, *Pupilija, papa Pupilo pa Pupilčki*.
- **9. maj:** oddajati začne Radio Študent, s katerim želijo mladi aktivisti mobilizirati širšo študentsko populacijo in simpatizerje gibanja.
- **31. julij:** cestna afera izbruhne, ko jugoslovansko zvezno vodstvo o spremembah prioritet financiranja avtocestne infrastrukture ne obvesti slovenskega republiškega vodstva; planirane avtoceste v manj razvitih delih SFRJ dobijo prednost pred dvema v Sloveniji.

1970

- **15. maj:** protest proti ameriškemu vdoru v Kambodžo.
- **2. julij–20. september:** dela konceptualne skupine OHO so razstavljena v newyorškem muzeju moderne umetnosti MoMa in objavljena v katalogu *Information*.
- **22. oktober:** študentski časopis *Tribuna* na svoji naslovnici poziva k zavzetju fakultete kot rešitvi stanovanjskega problema študentske populacije: »Zasedimo fakultete, organizirajmo študijske-kolegialne komune ...«
- **7. november:** umetnostni festival Kulturni maraton na Filozofski fakulteti simbolno začne drugo, manj sindikalistično in bolj kulturno obarvano obdobje ljubljanskega študentskega gibanja.
- **12. december:** protest v podporo zamejcem pred Ljubljansko univerzo.
- V Tacnu v hiši št. 75 (»pri Vajdiču«) je ustanovljena prva hipijevska komuna G7, ki jo sestavljajo pretežno študentje s Primorske.

1971

- **Pomlad:** s predstavo Tomaža Kralja *U*, nastalo po pesniškem prvencu Milana Dekleve *Mushi mushi*, nekdaj neoavantgardno Gledališče Pupilije Ferkeverk krene v raziskovanje daljnovzhodne duhovnosti, ki postane stalnica umetniške skupine.
- **14. april:** shod na Aškerčevi cesti; okoli 2000 študentov in dijakov protestira proti slabim delovnim pogojem v stavbah ob Aškerčevi, predvsem hrupu in onesnaženju zraka zaradi prometa.
- **10. maj:** izjava študentov Filozofske fakultete z zahtevo o avtonomiji in nedotakljivosti univerze zaradi preiskave milice na FF in kazenskem postopku proti enemu študentu.
- **26. maj–2. junij:** zasedba Filozofske fakultete. Akcija, v katero je vključenih približno deset odstotkov ljubljanske študentske populacije, je uspešna, saj so nekatere zahteve študentov uslišane.
- **23. oktober:** v iskanju novih oblik političnega organiziranja študentski aktivisti z Jašo Zlobcem ustanovijo Gibanje 13. november. Jure Detela v prisotnosti nekaj sto študentov ustanovi t. i. študentsko cerkev; izdano je glasilo *Fifak*, ne posreči pa se uradna ustanovitev študentske partije kot organizirane interesne skupine.

1972

- **10. marec:** formalno je ustanovljen Študentski kulturno-umetniški center Škuc.

1973

- **29. maj:** protest proti obisku iranskega šaha Reze Pahlavija zaradi njegovega ravnanja z iranskimi komunisti in protestirajočimi študenti pritegne le nekaj deset udeležencev.